

Г. Гейла, побутово-розмовна мова детермінована більшою мірою певними мовними ситуаціями, ніж соціальними верствами, а саме, є мовою невимушеного спілкування з сусідами („Nachbarschaftssprache“), на відміну від літературної мови, яку призначено для спілкування з „чужими“ (mit „Fremden“) [5: 4].

Без сумніву, має рацію Х. Лёффлер у своєму твердженні, що конкретна мовна реалізація побутово-розмовної мови Umgangssprache різна в національних, територіальних, регіональних і соціальних відносинах. Не існує загальноживаної побутово-розмовної мови, яку можна було б вивчити [7: 110]. Одні і ті ж слова і вирази в різних місцевостях і контекстах можуть мати різний соціальний (діастратичний) і стилістичний (діафазичний) статус, який значною мірою зумовлений специфікою співвідношення всіх форм існування мови і положенням діалекту.

Недоцільним здається в цілому розглядати мовну формацію побутово-розмовної мови дуже вузько, як явище або діастратичного, або діатопічного, або діафазичного порядку (якщо, звичайно, ми не маємо на меті підкреслити в даний момент будь-який певний аспект даного явища), тому найбільш логічною видається точка зору, згідно якої характер побутово-розмовної мови визначається водночас регіональними, соціальними і ситуативними чинниками, які взаємопов'язані і доповнюють один одного.

Таким чином, будучи сукупністю діатопічних утворень різновиди побутово-розмовної мови є одним з типів соціальних варіантів, – соціолектів, а з іншого боку, співвідносяться з діафазичними різновидами системи мови. Конкретна реалізація даної мови диференціюється залежно від національних, територіальних, регіональних і групових особливостей, а одні і ті ж слова і вирази можуть мати в різних регіонах різний статус, який значною мірою зумовлений специфікою співвідношення всіх форм існування мови і положенням діалекту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков // Избр. труды. Общее и германское языкознание. – Л., 1976. – 187 с.
2. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten. – Berlin; New York: de Gruyter, 1995. – 90 с.
3. Bichel U. Problem und Begriff der Umgangssprache in der germanistischen Forschung. Tübingen: Max Niemeyer, 1973. – 115 с.
4. Bichel U. Umgangssprache // Lexikon der germanistischen Linguistik / H.P. Domaschnev A. Umgangssprache / Slang / Jargon // Sociolinguistics. Soziolinguistik / U. Ammon, N. Dittmar, K.J. Mattheier (Hrsg.). Erster Halbband. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1987. – 280 с.
5. Geyl E.-G. „Sprache als Brücke und Schranke. Über die sogenannten Sprachbarrieren“ // Muttersprache. 1974. – 65 с.
6. Kretschmer P. Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache. 2. durchges. u. erg. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1969. – 75 с.
7. Löffler H. Germanistische Soziolinguistik. Berlin: Schmidt, 1985. – 450 с.
8. Moser H. Mundart und Hochsprache im neuzeitlichen Deutsch // Dialekt: Texte und Materialien zur sozialen und regionalen Sprachdifferenzierung / Hrsg. von H.-R. Fluck. Frankfurt a.M.; Berlin; München: Verlag Moritz Diesterweg, 1981. – 290 с.
9. Nabrings K. Sprachliche Varietäten. Tübingen: Narr, 1981. – 79 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Рудіч – старший викладач кафедри мовознавства та перекладу Приватного вищого навчального закладу „Соціально – педагогічний інститут Педагогічна академія”, викладає дисципліну „Практика німецької мови”.
Наукові інтереси: германська філологія.

ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА ТА ТЕОРІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕНГОВИХ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ СОМАТИЗМІВ

Тетяна РУСАНОВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто два підходи до аналізу тематичних пластів лексики: теорії ЛСП та фреймової семантики, визначено об'єм поняття „соматизми” та побудовано модель його когнітивної структури, проаналізовано лексичну наповненість загального фрейму „соматизми” вторинними номінаціями у сленгу української та німецької мов.

In the article two approaches to the analysis of the language thematic layers are considered: lexical-semantic field theory and frame semantics theory, the scope of the term „somatics” is defined and the model of its cognitive structure is built, lexical filling of the general frame „somatics” by secondary nominations in Ukrainian and German slang are analysed.

Когнітивна парадигма лінгвістичного дослідження, розроблена сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими (О.С. Кубрякова, С.А. Жаботинська, О.А. Селіванова, Р. Ленекер,

Дж. Лакоф, Ч. Філмор, Т.А. ван Дейк та ін.), ставить за мету виявлення ментальних структур, що існують у свідомості носіїв мови та представлені відповідним мовним знаком. Виділення структур ментального простору (фреймів, сценаріїв, блоків і под.), що “приховуються” за лексичною одиницею дає змогу досліджувати не лише окремі мовні одиниці, а й корпуси лексики. Тоді фреймова семантика має точки дотику з дослідженням лексико-семантичного поля.

Предметом нашого дослідження є вторинні номінації (далі ВН) соматизмів у сленгу української та німецької мов. Метою даної розвідки є аналіз двох підходів до дослідження тематичних корпусів лексики: теорії лексико-семантичного поля та фреймової семантики та визначення можливостей їх застосування у дослідженні сленгових вторинних номінацій соматизмів.

За І. Тріром, основоположником теорії ЛСП, для розуміння значення окремого терміна необхідно усвідомити позицію слова в полі та поряд з іншими словами, що “змагаються” з даним. Розуміння значення слова зводиться до розуміння структури, в якій це слово функціонує. Концептуальні складові поля утворюють між собою структуроване ціле, тобто таку конфігурацію, яку можна назвати словесним полем чи полем лінгвістичного знака. Метафорично І. Трір представив ЛСП як зірку, промені якої сягають центрів інших полів. Л. Вітгенштейн, який визначив, що поля не обов’язково мають єдину інтегральну основу, а можуть існувати два і більше інтегральних центрів з все більш згасаючою інтегральною силою [5: 5].

Таким чином, вихідним положенням у теорії ЛСП є концепція того, що саме лексичне поле структурує і упорядковує концептуальне поле, яке саме по собі без відповідного вираження в ЛО не має структури. Ця думка була заперечена Ч. Філмором тим аргументом, що якщо існує ЛО, то вона обов’язково повинна відповідати певній частині концептуальної схеми, тобто існувати як частина фрейма. Тож фреймова семантика пішла далі теорії ЛСП і визначила основною метою дослідження ментальних структур, застосовуючи для цього крім власне семантичного знання також енциклопедичне та концептуальне. Лексичне поле відрізняється від семантики фрейму “своїм прагненням до дослідження груп лексем заради них самих та інтерпретації лексико-семантичних сфер як власне мовних феноменів” [8: 61].

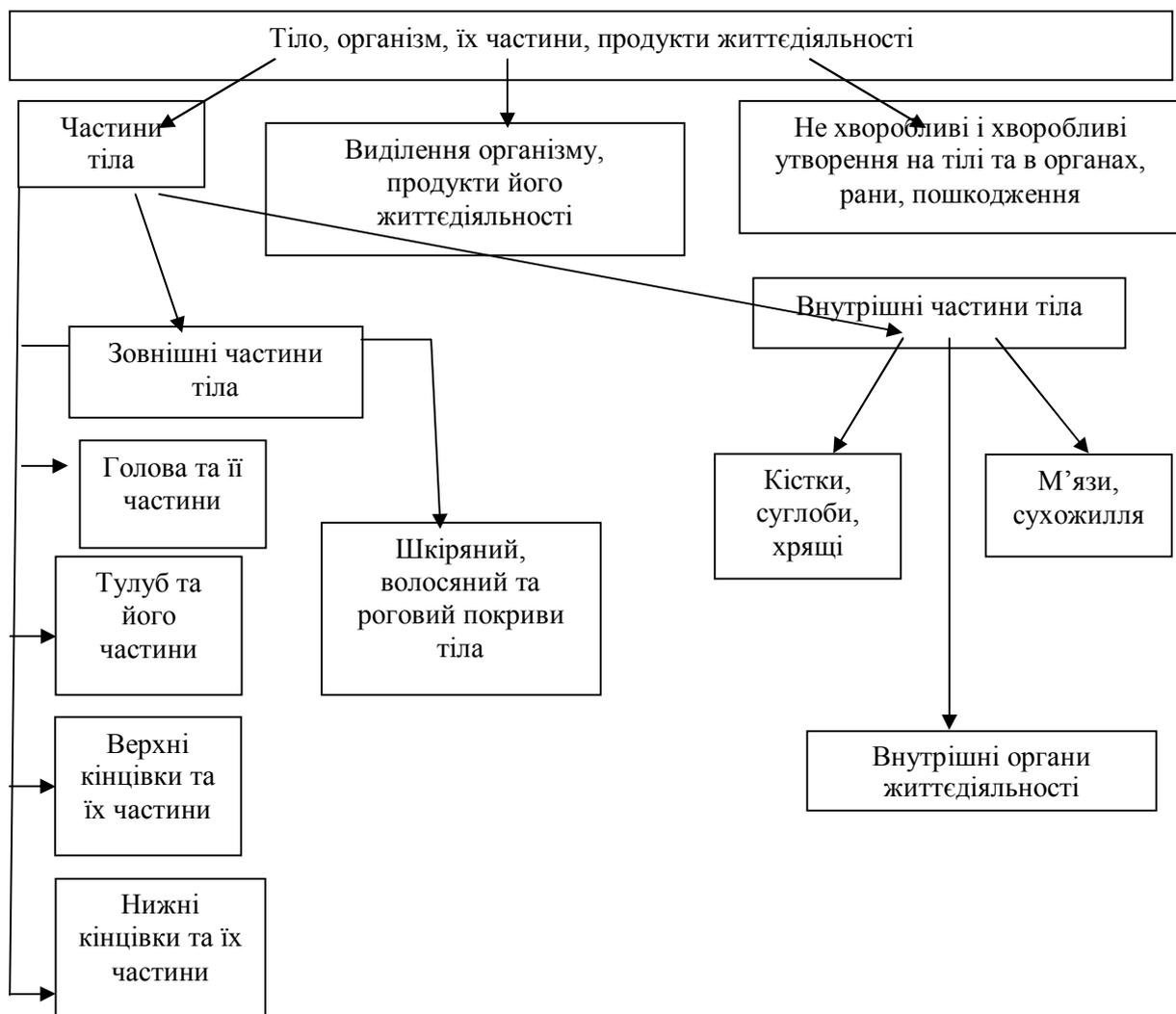
Семантика фреймів допускає, що мовець може володіти значенням одного слова і взагалі не знати інших слів в цій сфері. Різниця полягає в пошуку структури – у мовній системі чи поза нею. У фреймовій семантиці значення слів співвідносні з певним когнітивним контекстом – когнітивною структурою, яка стоїть за цими значеннями і забезпечує їх розуміння. Ці когнітивні структури (сфери, контексти, “cognitive domains”) визначені як “блоки знання” (Р. Ленкер), “ментальні простори” (Дж. Лакофф), фрейми (Ч. Філмор). Ці теорії відкрили можливість дослідження будь-якого мовного матеріалу як в плані вираження, так і в плані змісту. “Теорія семантичного поля та продукт її подальшого розвитку – теорія семантичних фреймів та концептуальних схем створили хороші передумови для вивчення будь-яких груп лексичних та нелексичних одиниць” [5: 9].

Таким чином, фреймова семантика, на відміну від теорії ЛСП, не просто дає змогу побудувати ієрархію тематично пов’язаних між собою ЛО окремої мови, а дозволяє відтворити модель даної частини досвіду (знань) людини, її відображення у мові та способи активації тих загальних (“фонових”) знань, які забезпечують розуміння у комунікації. Щоб методами фреймової семантики проаналізувати значення ЛО, “необхідно встановити когнітивний контекст, або сферу знання, яка лежить в основі значення даного слова, і певним чином структурувати її, показавши, які частини цієї сфери і яким чином (за допомогою якої схеми) “схоплені” знаком, тобто змоделювати фрейм, який визначає дане значення” [1: 65].

На основі вище наведених методів змоделюємо структуру загального фрейму “частини тіла людини”. Соматична лексика є універсальною і представлена у різноманітті в кожній мові, адже усвідомлення людиною себе в оточуючому середовищі починалось через призму відчуттів, що виникали безпосередньо через органи чуття та частини власного тіла. Тому, як зазначають дослідники, соматичний культурний код, який співвідноситься з архетипними уявленнями представників даної культури, є одним із найдревніших [6].

Центром сленгової та арготичної мов є власне тіло людини, інша інформація про оточуючий світ актуалізується лише в міру співвіднесеності її до тілесного життя людини. Сленг, так само як і арго – це “іманентна проба світу в призмі людського тіла, мовна спроба зробити весь світ великим людським тілом” [2: 627]

У народному сприйнятті людського тіла виявляються елементи системи. Тіло існує як дещо цілісне, його частини і органи – елементи цього цілого. Така системність сягає корінням міфологічної картини світу. Людина ототожнює своє тіло зі Всесвітом. Елементи частин тіла мають свої відповідники в макрокосмі і визначаються як тотожні їм: наприклад, *кров – вода, плоть – земля, голова – небо, очі – світила* і под. У багатьох народів вертикальне членування тіла уподібнюється до будови світу: *голова* співвідноситься з *небом*, *ноги* – з *землею*, *пуп* (центр тіла) – з *центром Всесвіту*. Крім того людина усвідомлює себе як природний об’єкт серед інших природних об’єктів, тобто людина (мікрокосм) – елемент більшої системи (макрокосму).

До соматичної лексики ми відносимо номінації на позначення тіла, організму, їх частин та продуктів життєдіяльності. Залежно від характеру номінованого об’єкта соматичну лексику прийнято поділяти на групи:

1. Сомонімічна лексика, яка слугує для позначення частин людського тіла (гр. *soma* – тіло, *opita* – ім’я, назва).
2. Остеонімічна лексика, яка позначає кістки людського тіла і їх з’єднання (гр. *osteon* – кістка).
3. Спланхонімічна лексика – номінації внутрішніх органів (гр. *splanchna* – нутроші).

4. Ангїонїмїчна лексика – номїнації кровоносної системи (гр. *angeion* – судина).
5. Сенсонїмїчна лексика, яка називає органи чуття (лат. *sensus* - почуття).
6. Лексика, що позначає хвороби, недуги і прояви людського органїзму.

У лексичній системї рїзних мов (в тому числї порївнюваних) можуть бути представлени не всї елементи даного фрейму внаслїдок неактуальностї (нерелативностї) їх для даного мовного континууму. Нижче наведена структура, детермїнована лише природою людського органїзму і не залежить вїд кїлькїсного чи якїсного складу вїдповїдних номїнативних одиниць будь-якої мови. Вона мїстить розташованї у послїдовностї згори до низу елементи, що вїдтворює вертикальне членування тїла.

Такий загальний фрейм – це модель структури знань, що їснує у свїдомостї людини, не залежно вїд її мовної приналежностї, так як вїн включає лише об’єктивне знання про тїло людини та його частини. Натомїсть вербальна наповненїсть даної структури є нерївномїрною, адже найбїльше номїнацій в обох дослїджуваних мовах, зокрема у їх сленговїй лексичцї, мають зовнїшнї частини тїла (див. Таблицю 1.), так як їх функціонування є очевидним для людини.

Таблиця 1.

Частотнїсть сленгових вторинних номїнацій соматизмїв

	Український сленг		Нїмецький сленг	
	Кїлькїсть МО	Спїввїдношення у %	Кїлькїсть МО	Спїввїдноше ння у %
Зовнїшнї частини тїла	269	87,5	386	83
Внутрїшнї частини тїла	15	5	31	6,7
Видїлення органїзму, продукти його життєдїяльностї	20	6,5	37	8
Не хворобливї і хворобливї утворення на тїлї та в органах, рани, пошкодження	3	1	11	2,3
Всього	307	100	465	100

Як видно з таблицї, тенденція ВН соматизмїв людини в обох порївнюваних мовах однакова. Найбїльше ВН (понад 80%) мають зовнїшнї частини тїла людини, друге мїсце хоча зї значним вїдривом (понад 70%) займають видїлення органїзму та продукти його життєдїяльностї, ще меншу частотнїсть мають сленговї ВН внутрїшнїх частин тїла та не хворобливї і хворобливї утворення на тїлї та в органах людини. Серед зовнїшнїх частин тїла найбїльше сленгових ВН в обох мовах має тулуб та його частини (див. Таблицю 2). До цїєї групи належать ВН живота (*бункер, курдюк, кендюх, балик, барило, балон, мозоль, авторитет* – укр.; *der Brauereitumor, das Becksgeschwür, die Paulanerplautze, die Senkbrust, das Hühnerfriedhof, der Kampfranzen* – нїм.), грудей (*шланги, буфера, молокозавод. вим’я, бїдони, вїдра, силїкони, балони, прищ(ї)* – укр.; *die Milchtüten, die Melonen, die Apfeltaschen, die Fleischsäcke, die Schaumglocken, das Euter, die Dickmanns, der Flachbremser, die Quarktaschen* – нїм.) та ін. Хоча, як засвїдчує Таблиця 2, в цїлому тенденція щодо частотї ВН в обох мовах спївпадає, однак, наприклад, рїзниця в кїлькостї ВН голови та її частин і покривїв тїла людини у нїмецькому сленгу перебуває в межах похибки.

Таблиця 2.

Частотнїсть сленгових вторинних номїнацій зовнїшнїх частин тїла

	Український сленг		Нїмецький сленг	
	Кїлькїсть МО	Спїввїдношення у %	Кїлькїсть МО	Спїввїдношення у %
Голова та її частини	109	40,5	84	21,8
Тулуб та його	112	41,6	188	48,7

частини				
Верхні кінцівки та їх частини	17	6,4	7	1,8
Нижні кінцівки та їх частини	20	7,5	24	6,2
Шкіряний, волосяний та роговий покриви тіла	11	4	83	21,5
Всього	269	100	386	100

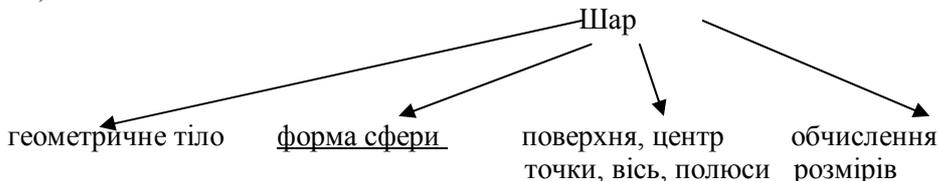
У мовленнєвій ситуації, у певному дискурсі весь загальний фрейм “соматизми” безперечно не актуалізується, значущою стає лише його частина, подібно до спостереження ландшафту у бінокль, коли приближуються лише потрібні в даний момент його елементи. Інформацію про концептосферу, до якої належить використаний у даному дискурсі концепт, можна визначити, виділивши в його структурі п'ять базових фреймів [3: 83]. Модель міжфреймової мережі первинної та вторинної номінацій виявляє спільні слоти (частини фреймів), на основі яких стала можливою семантична трансформація.

Так, наприклад, *очі* у сленгу української мови отримали ВН *шари* (від рос. *шар* – куля). *Око* – “1. Орган зору у людини, всіх хребетних та деяких безхребетних тварин.” [7]. *Шар* (куля) – “1. Геометричне тіло, утворене обертанням кола навколо свого діаметра. 2. Предмет, що має таку форму.” [7].

Предметний фрейм: ДЕЩО (*око*) є СТИЛЬКИ (*пара*), існує ТАК (*є*), існує ТАМ (у верхній частині обличчя, в кістяній очниці). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*око*) є ДЕЩО-рід (частина обличчя людини). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референту (*ока*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (*кулі, сфера*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*око*) має ДЕЩО-частини (*зінниця, райдужна оболонка, рогівка, кристалик та ін.*) та ДЕЩО-ціле (*обличчя людини*) має ДЕЩО-частину (*око*). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (*око*) виконує дію (*є органом зору, фокусує зображення зовнішніх об'єктів і передає сигнали в мозок*).

Предметний фрейм: ДЕЩО (*шар*) є СТИЛЬКИ (*один*), існує ТАК (*є*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*шар*) є ДЕЩО-рід (*геометричне тіло*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референту (*шару*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (*сфери*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*шар*) має ДЕЩО-частини (*поверхня, центр, точки, вісь, полюси*) та ДЕЩО-ціле (*геометрична фігура*) має ДЕЩО-частину (*шар*). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (*шар*) виконує дію (*служить зразком для обчислення розмірів тіл подібної форми*).

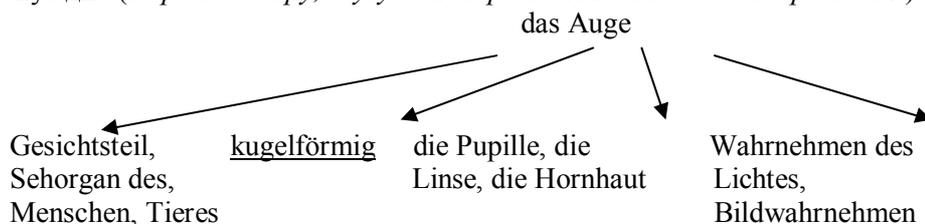

Сутності, що належать до різних понятійних сфер уподібнюються одна одній на основі наявності у них спільних слотів у межах компаративного фрейму (схожість за формою). Подібне переосмислення відбувається також і у сленгу німецької мови, де *die Augen/ochi* отримали ВН *die (Glutz)korken/корки*.

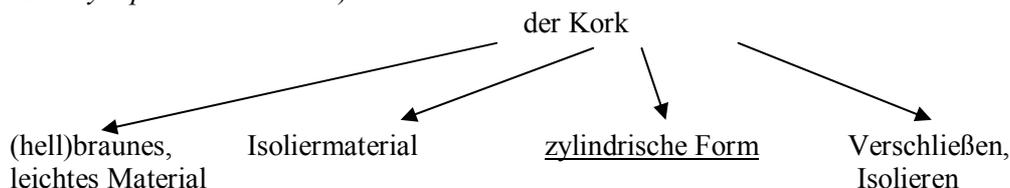
Die Auge (око) – „Sehorgan des Menschen und vieler Tiere“ (*орган зору людей та тварин*) [9]. *Der Kork* (корок) – „Aus der Rinde der Korkeiche gewonnenes, [hell]braunes, sehr leichtes, auf Wasser schwimmendes Material, das zum Verschließen von Flaschen o.ä. und als

Isoliermaterial verwendet wird“ ((світло)коричневий, дуже легкий та водостійкий матеріал, що видобувається із кори пробкового дуба і застосовується для закупорювання пляшок та як ізолюючий матеріал) [9].

Предметний фрейм: ДЕЩО (*das Auge/око*) є СТИЛЬКИ (*пара*), існує ТАК (*є*), існує ТАМ (*у верхній частині обличчя, в кістяній очниці*). **Таксономічний фрейм:** ДЕЩО-вид (*око*) є ДЕЩО-рід (*частина обличчя людини*). **Компаративний фрейм:** ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референту (*ока*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (*кулі, сфера*). **Посесивний фрейм:** ДЕЩО-ціле (*око*) має ДЕЩО-частини (*зрачок, кришталік, зінниця та ін.*) та ДЕЩО-ціле (*обличчя людини*) має ДЕЩО-частину (*око*). **Акціональний фрейм:** ДЕХТО-агенс (*око*) виконує дію (*є органом зору, слугує для сприймання світла та зображення*).

Предметний фрейм: ДЕЩО (*der Kork/корок*) є СТИЛЬКИ (*один*), є ТАКИМ ((світло)коричневий, дуже легкий, плаваючий на воді), існує ТАК (*є*). **Таксономічний фрейм:** ДЕЩО-вид (*корок*) є ДЕЩО-рід (*ізолюючий матеріал*). **Компаративний фрейм:** ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референту (*корку*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (*циліндра*). **Акціональний фрейм:** ДЕХТО-агенс (*корок*) виконує дію (*служить ізолюючим матеріалом та для закупорювання пляшок*).

Уподібнення реалій за формою (*форма сфери, кулі – циліндрична форма*) спричинило семантичну трансформацію і в даних одиницях німецького сленгу

Таким чином, фреймова семантика є перспективним напрямком дослідження ВН як на рівні зіставлення окремих ЛО, так і тематичних корпусів лексики порівнюваних мов, адже крім інформації про власне лексико-семантичні розбіжності чи подібність вона дає змогу на основі зіставлення моделей ментальних структур виявити спільне та подібне на якісно іншому рівні – когнітивному.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Изд. 2-е, стер.– Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – 123 с.
2. Елистратов В.С. Словарь русского арго. – М.: Русские словари, 2000. – 694 с.
3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. № 9: Проблеми прикладної лінгвістики – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 81-92.
4. Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. № 9: Проблеми прикладної лінгвістики – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 81-92.
5. Лазарев В.В., Плавикова Л.В. Теория фрейма: интердисциплинарный подход//Когнитивная парадигма: фреймовая семантика. С. 3-19.
6. Стоянова Е. Соматический код культуры в языковой картине мира (фразеологический аспект)// www.russian.slavistika.org.
7. Український тлумачний словник//www.slovnuk.net.
8. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания.//Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – Вып. 23. – М.: Радуга, 1988. С. 52 – 94.
9. Duden „Das große Wörterbuch der deutschen Sprache“ in 6 Bd. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut, 1976-1981.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Русановська – асистент кафедри міжнародної економіки Кіровоградського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми когнітивного аналізу вторинних номінацій